

Квантовая физика. Физика атома и атомного ядра

Асноўнымі а'б'ектамі квантавай фізікі з'яўляюцца *мікраз'явы*. Квантавая фізіка як прадмет падзяляецца на наступныя раздзелы:

1. Цеплавое выпраменьванне.
2. Квантавыя ўласцівасці выпраменьвання.
3. Асновы квантавай механікі.
4. Фізіка атамаў і малекул.
5. Квантавыя з'явы ў цвёрдых целах.
6. Фізіка атамнага ядра.
7. Элементарныя часціцы.
8. Эксперыментальныя метады ядзернай фізікі.

Литература основная

1. Савельев И.В. Курс общей физики. М., Наука, 1987.
2. С.А. Василевский, В.В. Махнач, К.А. Саечников и др. Физика. Ч.2. Минск, БГПУ, 2011.
3. Бондар В.А., Федаркоў Ч.М. Квантавая фізіка. Мн., БГПУ. 1999.
4. Лансбурґ Г.С. Оптика. М. Наука, 1976.
5. Цэдрык М.С. і інш. Зборнік задач па курсе агульнай фізікі. – Мн., Выш. школа, 1993.
6. Бондарь В.А., Ташлыков И.С., Яковенко В.А. и др. Общая физика. Практикум. Мн., Выш. школа, 2008.

Литература дополнительная

1. Детлаф А.А., Яворский Б.М. Курс физики.- М., АСADEМІA, 2003 .
2. Бондарев Б.В., Калашников Н.П., Спирин Г.Г. Курс общей физики Е.2. , Е.3., - М., Высшая школа, 2003.
3. Иродов И. Е. Атомная и ядерная физика. Сборник задач. – Санкт-Петербург. Лань, 2002.
4. Яворский Б.М., Пинский А.А. Основы физики. Е.2.- М., ФИЗМАТЛИТ, 2000.
5. Курс агульнай фізікі. Лабараторны практыкум. – Мазыр, Белы вецер, 2000 г.

Тэма Цеплавое выпраменьванне.

ВОПРОСЫ:

- Выпраменьваючая і паглынаючая здольнасці цел.
- Закон Кірхгофа і яго вынікі.
- Выпраменьванне абсалютна чорнага цела. Закон Стэфана-Больцмана.
- Размеркаванне энергіі ў спектры выпраменьвання абсалютна чорнага цела. Закон зрушэння Віна.
- Формула Рэлея-Джынса.
- Фатоны.
- Формула Планка.
- Аптычная піраметрыя.

1. Выпраменьваючая і паглынаючая здольнасці цел.

Выпраменьванне, якое адбываецца пры розных тэмпературах цел, за кошт іх унутранай энергіі, называецца тэмпературным або цеплавым выпраменьваннем.

Асноўнай характарыстыкай выпраменьвання з'яўляецца тэмпература, якая вызначае хуткасць руху атамаў і малекул, ці ступень нагрэтакці цела.

Другой колькаснай характарыстыкай цеплавога выпраменьвання з'яўляецца велічыня, якая называецца энергетычнай сваяцільнасць і абазначаецца R.

$$R = \Phi / S, \quad \Omega = 4\pi, \quad 0 < \lambda < \infty,$$

{ [R] = Вт/м², R(T) – функцыя тэмпературы, }

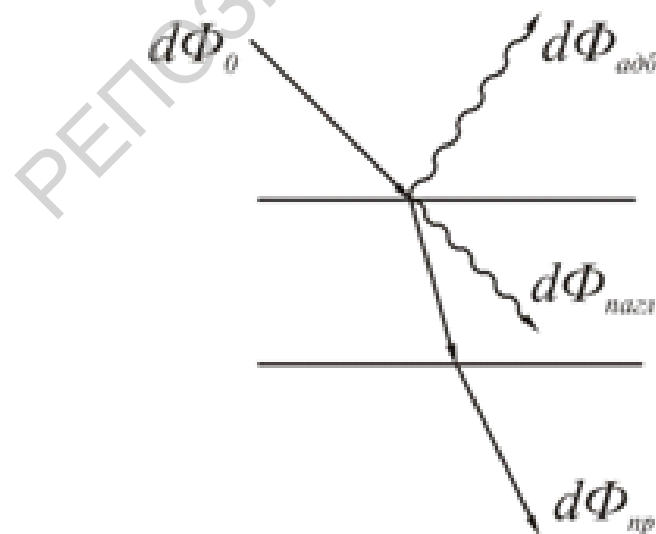
Велічыня, якая вызначае паток энергіі выпраменьвання ў вызначаным дыяпазоне хваль (λ , $\lambda+d\lambda$), называецца выпраменьвальнай здольнасцю цела.

Абазначаецца $r(\lambda, T)$, або $r(\omega, T)$

$$\lambda = \frac{c}{\nu} = \frac{2\pi c}{\omega}; \quad \omega = 2\pi\nu$$

Пры малым інтэрвале $d\omega$: $dR_{\omega, T} = r_{\omega, T} d\omega$

$$R_T = \int_0^{\infty} dR_{\omega, T} = \int_0^{\infty} r_{\omega, T} d\omega$$

$$d\Phi_0 = d\Phi_{\text{адб}} + d\Phi_{\text{пагл}} + d\Phi_{\text{пр}} \quad \text{делим на } d\Phi_0$$

$$1 = d\Phi_{\text{адб}} / d\Phi_0 + d\Phi_{\text{пагл}} / d\Phi_0 + d\Phi_{\text{пр}} / d\Phi_0 = \rho + \alpha + \beta,$$

дзе

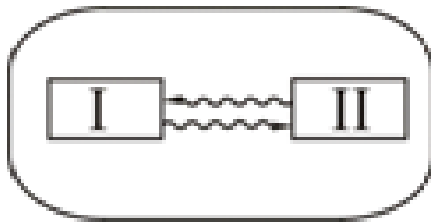
$\rho = d\Phi_{\text{адб}} / d\Phi_0$ - спекральны каэфіцыент адбіцця, які характэрызуе адбівальную здольнасць цела;

$\alpha = d\Phi_{\text{пагл}} / d\Phi_0$ - спекральны каэфіцыент паглынання, які характэрызуе паглынальную здольнасць цела. Паглынальная здольнасць паказвае, якая частка энергіі, што падае на цела гэтым целам паглынаецца:

$\beta = d\Phi_{\text{пр}} / d\Phi_0$ - спекральны каэфіцыент праходжання (тая частка энергіі, якая праходзіць ці выпраменьваецца гэтым целам).

2. Закон Кірхгофа і його висновки

(відкритий у 1859 р.)

$$dR \sim d\Phi_{\text{выпр}}, \quad d\Phi_{\text{выпр}} = r_{\omega, T} d\omega$$

$$d\Phi_{\text{пагл}} = \alpha_{\omega, T} d\Phi_0$$

$$d\Phi_{\text{выпр}} = d\Phi_{\text{пагл}}$$

$$r_{\omega, T} d\omega = \alpha_{\omega, T} d\Phi_0 \Rightarrow r_{\omega, T} / \alpha_{\omega, T} = d\Phi_0 / d\omega = f(\omega, T)$$

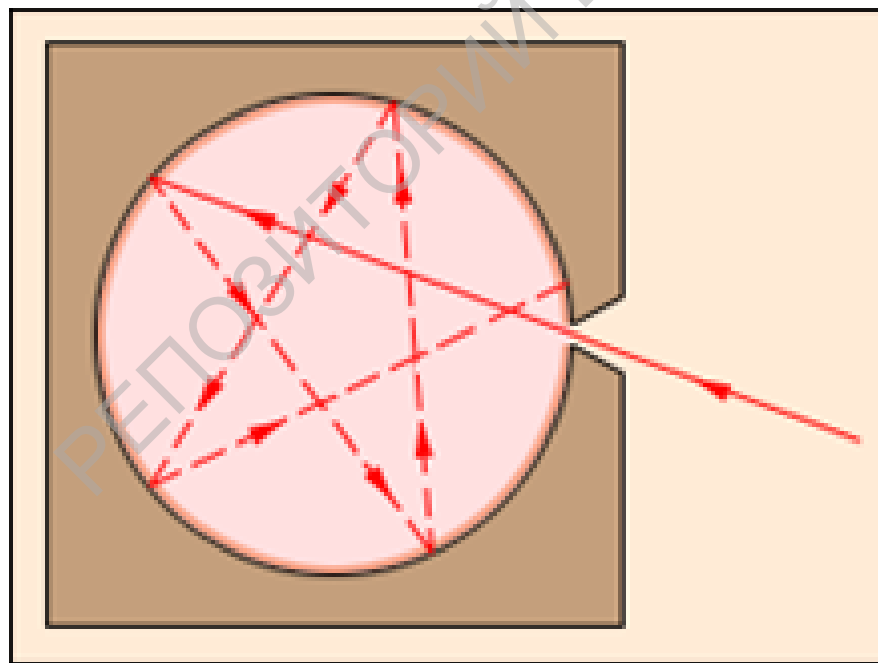
Закон Кірхгофа: *відношення випромінювальної здатності будь-якого тіла до його поглинальної здатності не залежить від природи тіла, т.е. є для всіх тіл однією і тією ж універсальною функцією частоти і температури.*

$\underline{r}_{\omega, \Gamma} / \alpha_{\omega, \Gamma} = f(\omega, \Gamma)$; $f(\omega, \Gamma)$ – ф-я Кірхгофа

$\alpha_{\omega, \Gamma} = 1$ - абсалютна чорныя, а целы з $\alpha_{\omega, \Gamma} < 1$ – шэрыя.

$\alpha_{\omega, \Gamma} = 1$, то $f(\omega, \Gamma) = r_{0\omega, \Gamma}$

Вынікі з закона Кірхгофа:

1. Целы, якія валодаюць большай выпраменьвальнай здольнасцю, валодаюць большай паглынальнай здольнасцю. Гэта правіла *Прэва* (швейцарскі фізік).

$$\underline{\underline{\Gamma}}_{\omega, T} \sim \alpha_{\omega, T}$$

2. Найбольшай выпраменьвальнай здольнасцю валодаюць абсалютна чорныя целы

$$\underline{\underline{\Gamma}}_{\omega, T} = \alpha_{\omega, T} f(\omega, T) = r_{0\omega, T};$$

для шэрых цел $\alpha_{\omega, T} < 1$

3. Спектр выпраменьвання адпавядае спектру паглынання

$$\tau_{\text{выпр}} \sim T = 10^{-15} \text{ с},$$

дзе T – перыяд уласных ваганняў малекул.

3. Выпраменьванне абсалютна чорнага цела. Закон Стэфана-Больцмана.

$$dR_{\omega, T} = r_{\omega, T} d\omega \Rightarrow R_T = \int_0^{\infty} r_{\omega, T} d\omega$$

Для абсалютна чорнага цела:

$$R_{0T} = \int_0^{\infty} r_{\omega, T} d\omega = \int_0^{\infty} \varphi(\omega, T) d\omega$$

У 1879 годзе аўстрыйскі фізік Стэфан на падставе эксперэментальных даных і законаў класічнай фізікі (тэрмадынамікі) паказал, што $\varphi(\omega, T) \sim T^4$ для усіх цел.

У 1884 годзе Больцман падцвярдзіў вывады Стэфана толькі для абсалютна чорных цел і атрымаў формулу:

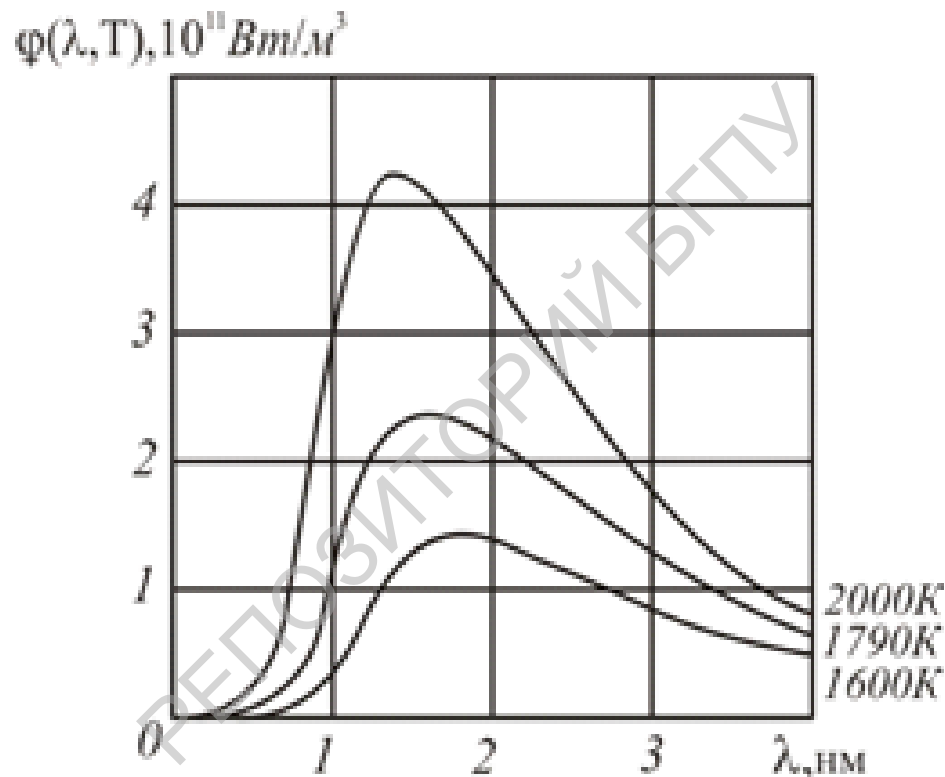
$$R_{0T} = \int_0^{\infty} \varphi(\omega, T) d\omega = \sigma T^4 ;$$

$R_{0T} = \sigma T^4$ – закон Стэфана-Больцмана

Энергетычная сяцімасць абсалютна чорнага цела прапарцыяна чацвёртай ступені абсалютнай тэмпературы, дзе σ -- пастаянная Стэфана-Больцмана.

$$\sigma = 5,67 \cdot 10^{-8} \text{ Вт/м}^2\text{К}^4$$

4. Розмеркаванне энергіі ў спектры выпраменьвання абсалютна чорнага цела. Закон зрушэння Віна.

$$/ \underline{f(\omega, T)} = r_{0\omega, T} /$$

$$\underline{f(\omega, T) = \omega^3 \psi^*(\omega/T)}.$$

дзе $\psi^*(\omega/T)$ – некаторая функцыя суадносін ω к T .

У длінах хваль функцыя Кірхгофа выглядае наступным чынам:

$$f(\lambda, T) = (1/\lambda^5) \psi(\lambda \cdot T) \quad (*)$$

дзе $\psi(\lambda \cdot T)$ – некаторая функцыя здабытку $\lambda \cdot T$.

$$df(\lambda, T)/d\lambda = 0$$

$$\lambda_{\max} \cdot T = \text{const}$$

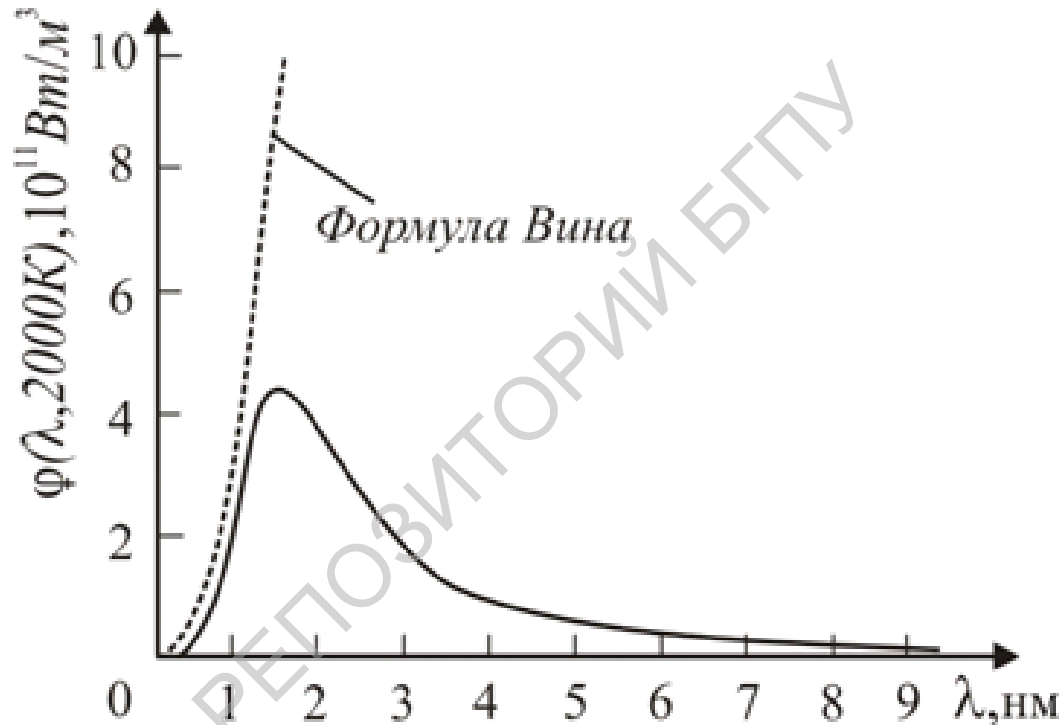
$$\lambda_{\max} = b/T \text{ – закон зрушвання Віна.}$$

Драўжыня хвалі, якая адпавядае тах-му выпраменьвальнай здольнасці абсалютна чорнага цела, адваротна прапарцыйна абсалютнай тэмпературы цела.

($b = 2,9 \cdot 10^{-3} \text{ м} \cdot \text{К}$ – пастаянная Віна).

5. Формула Рэлея-Джынса

$$f(\lambda, T) = (1/\lambda^5) \psi(\lambda \cdot T) \Rightarrow f(\lambda, T) = (\alpha/\lambda^5) e^{-(\beta/\lambda T)},$$

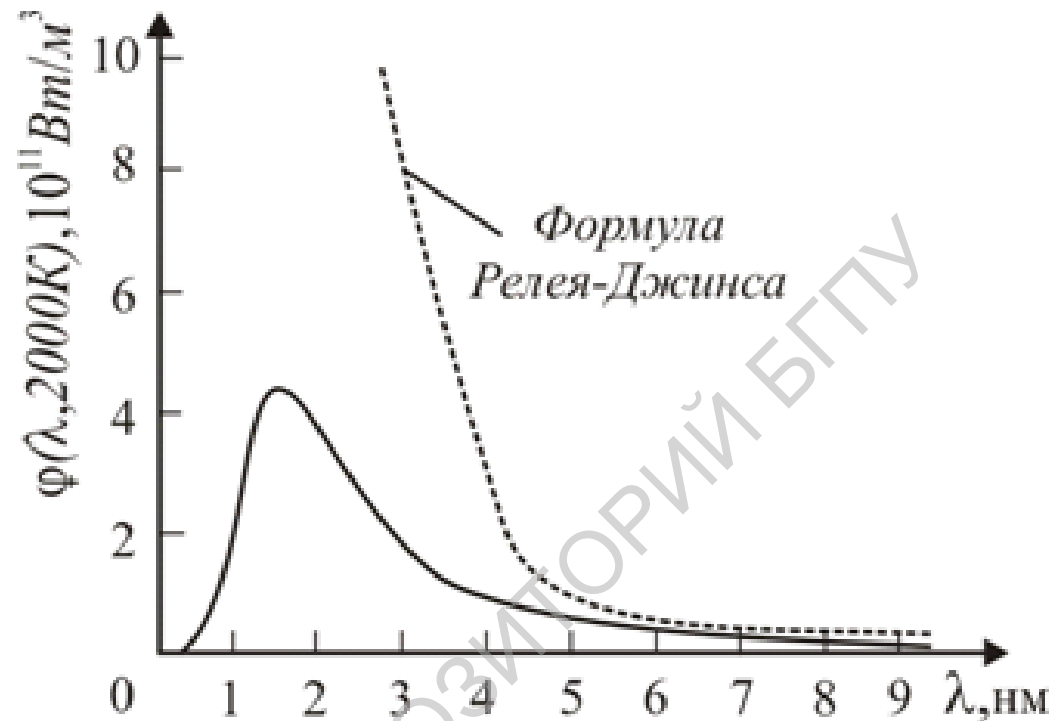

$$(1/2kT)$$

$$\psi(\lambda \cdot T) = 2\pi c \lambda \cdot kT,$$

дзе k – пастаянная Больцмана; $k = R/N_A = 1,38 \cdot 10^{-23}$ Дж/К, R – молярная газовая пастаянная, c – хуткасць святла.

$f(\lambda, T) = (2\pi c / \lambda^4) kT$ – формула Рэлея-Джынса.

$$R = \int_0^{\infty} \frac{2\pi c}{\lambda^4} kT d\lambda = 2\pi c kT \int_0^{\infty} \frac{d\lambda}{\lambda^4} \rightarrow \infty$$

Такім чынам, $R \rightarrow \infty$ пры памяньшэнні λ . Гэтая з’ява атрымала назву “ультрафіялетавай катастрофы”.

6. Фотони

$$\epsilon = h\nu, \quad \epsilon = \hbar\omega, \quad \lambda = c/\nu, \quad \epsilon = (hc)/\lambda,$$

дзе $h = 6,62 \cdot 10^{-34}$ Дж·с – пастаянная Планка, $\omega = 2\pi\nu$ –
цыклічная частата, $\hbar = h/2\pi = 1,05 \cdot 10^{-34}$ Дж·с –
прыведзёная пастаянная Планка.

$$\epsilon = mc^2,$$

адсюль

$$m = \epsilon/c^2 = (h\nu)/c^2,$$

Імпульс цела

$$P = mv,$$

для кванта

$$v = c \Rightarrow P = mc = (h\nu c)/c^2 = (h\nu)/c,$$

1. $m^0_\phi = 0$;
2. у вакууме $v_\phi = c$; у асяроддзі $v_\phi = c/n$,
дзе n – паказчык прыламлэння
асяроддзя.

7. Формула Планка

$$\bar{\varepsilon} = \frac{h\nu}{e^{h\nu/kT} - 1} = \frac{hc / \lambda}{e^{hc/\lambda kT} - 1}$$

Формула Рэля-Джынса:

$$f(\lambda, T) = \frac{2\pi hc}{\lambda^4} kT,$$

дзе kT – сярэдняя энергія цеплавога хаатычнага руху атамаў.

$$\bar{\varepsilon} \approx kT.$$

Такім чынам:

$$f(\lambda, T) = \frac{2\pi hc^2}{\lambda^5} \frac{1}{e^{hc/\lambda kT} - 1} - \text{формула Планка.}$$

1. *Формула Віна:* $f(\lambda, T) = (\alpha/\lambda^5) e^{-(\beta/\lambda T)}$.

$$(\hbar c)/\lambda \gg kT, \text{ і } e^{(\hbar c/\lambda kT)} \gg 1,$$

$$f(\lambda, T) = (2\pi\hbar c^2/\lambda^5) \cdot e^{-\hbar c/\lambda kT}.$$

Калі параўнаем з Вінам то $\alpha = 2\pi\hbar c^2$; $\beta = \hbar c/k$.

2. Закон зрушвання Віна.

$$d f(\lambda, T) / d\lambda = 0$$

$$df(\lambda, T) / d\lambda = d((2\pi h c^2 / \lambda^5) \cdot (e^{hc/\lambda k T} - 1)^{-1}) / d\lambda =$$

$$\left| \begin{array}{l} \alpha = 2\pi h c^2 \\ \beta = hc / k \end{array} \right| = d(\alpha / \lambda^5) \cdot (e^{\beta/\lambda T} - 1)^{-1} / d\lambda =$$

$$= -(5\alpha/\lambda^6) \cdot (e^{\beta/\lambda T} - 1)^{-1} + (\alpha/\lambda^5) \cdot (-(e^{\beta/\lambda T} - 1)^{-2}) \cdot$$

$$e^{\beta/\lambda T} \left(-\beta/(\lambda^2 T) \right) = \frac{\alpha \left(\frac{\beta}{\lambda T} e^{\beta/\lambda T} - 5(e^{\beta/\lambda T} - 1) \right)}{\lambda^6 (e^{\beta/\lambda T} - 1)^2} = 0$$

$$\frac{\beta}{\lambda_{\max} T} e^{\beta/(\lambda_{\max} T)} - 5(e^{\beta/(\lambda_{\max} T)} - 1) = 0$$

$$\left| \frac{\beta}{\lambda_{\max} T} = x \right|.$$

$$xe^x - 5(e^x - 1) = 0.$$

$$xe^x - 5e^x \approx 0,$$

адкуль $x \approx 5$.

Другое приближенне атрымаем з раўнання

$$xe^5 - 5(e^5 - 1) = 0;$$

$$x = 4,965.$$

$$\beta / (\lambda_{\max} T) = 4,965 \Rightarrow \lambda_{\max} T = \beta / 4,965 = b$$

$$\lambda_{\max} = b / T$$

3. Формула Рэлея-Джынса виконвається для великих λ , г. зн.

$$hc/\lambda \ll kT \Rightarrow e^{hc/\lambda kT} \approx 1 + hc/\lambda kT$$

Підставім у формулу Планка:

$$f(\lambda, T) = \frac{2\pi hc^2}{\lambda^5} \frac{1}{1 + \frac{hc}{\lambda kT} - 1} = \frac{2\pi c}{\lambda^4} kT$$

4. Атрымаем формулу Стэфана-Больцмана
 $R = \sigma T^4$

Па адрэджаленню:

$$R = \int_0^{\infty} r_{\lambda, T} d\lambda = \int_0^{\infty} f(\lambda, T) d\lambda = \int_0^{\infty} \left(\frac{2\pi h c^2}{\lambda^5} (e^{\frac{hc}{\lambda k T}} - 1)^{-1} \right) d\lambda =$$

$$\begin{aligned}
 \left| \begin{array}{l} z = \frac{\lambda kT}{hc} \\ \lambda = \frac{hc}{kT} z, d\lambda = \frac{hc}{kT} dz \end{array} \right| &= \int_0^{\infty} \frac{2\pi hc^2}{\left(\frac{hc}{kT} z\right)^5} \frac{1}{e^{1/z} - 1} \frac{hc}{kT} dz = \\
 &= \int_0^{\infty} \frac{2\pi hc^2 K^4 T^4}{h^4 c^4} \frac{1}{z^5 (e^{1/z} - 1)} dz =
 \end{aligned}$$

$$= \frac{2\pi k^4 T^4}{h^3 c^2} \frac{\pi^4}{15} = \frac{2\pi^5 k^4}{15h^3 c^2} T^4;$$

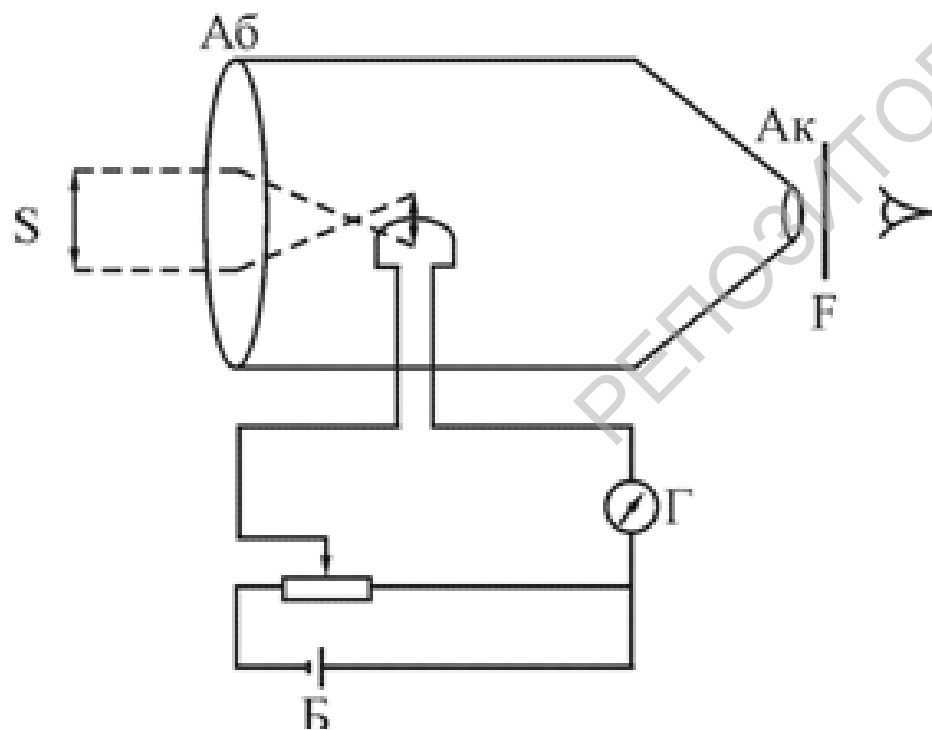
параўнаем з $R = \sigma T^4$;

$$\sigma = \frac{2\pi^5 k^4}{15h^3 c^2} \approx 5,67 \cdot 10^{-8} \text{Вт/м}^2 \text{К}^4$$

8. Апытчая параметрыя

1. Яркая параметр, ці параметр з ніццю, якая знікае.

S – істочнік света, F – светофільтр (660 нм), L – лампа нагрэва, A_k – окуляр.

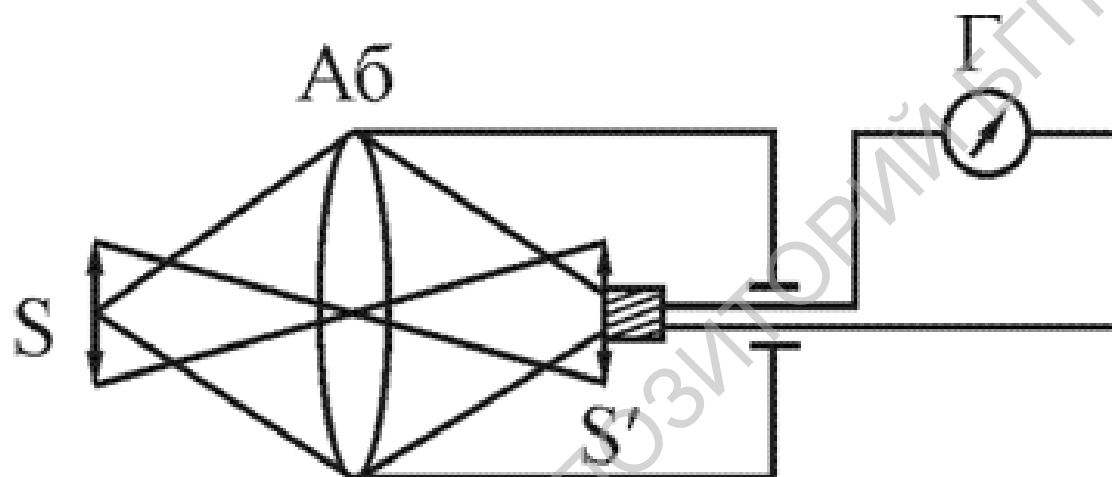

Спачатку дабіваліся таго, каб яркасць лампавай ніці = яркасці крыніцы. Гэтую тэмпературу называюць яркаснай тэмпературай T_j .

$$T_j \approx T_{\text{сапраўднай}}$$

2. Радыяцыйны піраметр

Рэгіструе поўнае выпраменьванне цела.
Тэмпература награвання пласцінкі S' залежыць ад
энергіі выпраменьвання цела S ;

$$R = \sigma T^4 \text{ – Стэф.-Больц.}$$

S' – прыёмнік выпраменьвання.

Гальванометр загадзя праград. у шкале тэмператур
абсалютна чорнага тела.

З дапамогай параметра вымяраецца радыяцыйная тэмпература: T_p – такая тэмпература абсалютна чорнага цела, пры якой яго інтэгральная выпраменьвальная здольнасць $R^0_\tau(T_p)$ роўна інтэгральнай выпраменьвальнай здольнасці цела $R_T(T)$; дзе T – сапраўдная тэмпература цела.

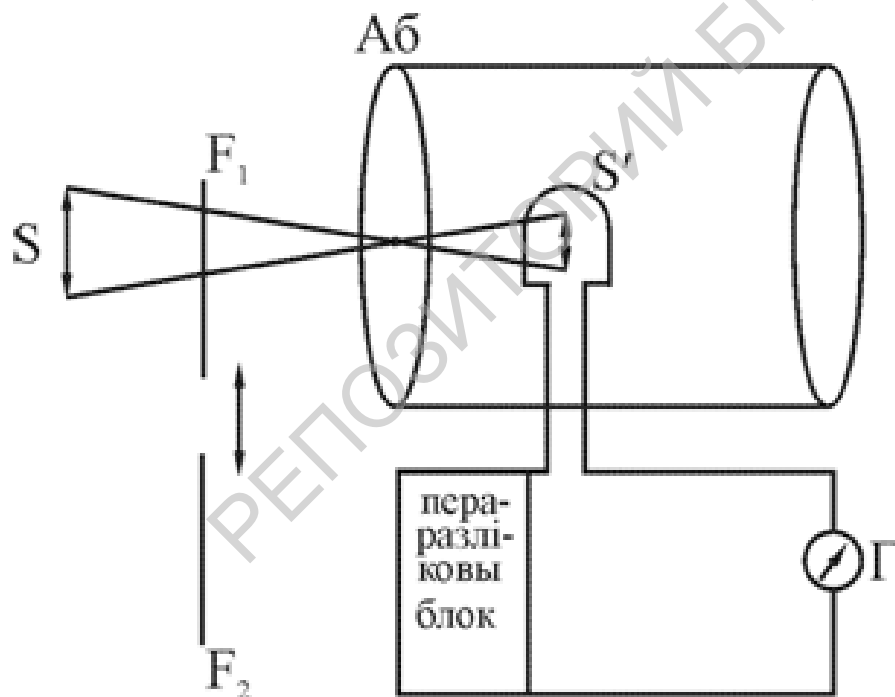
$$T_{\text{сапр.}} \sim T_p$$
$$T_{\text{сапр.}} = T_p / \sqrt[4]{\beta_\tau}$$

дзе β_τ – поўны каэфіцыент паглынання цела, які < 1 заўсёды, таму

$$T_p < T_{\text{сапр.}}$$

3. Параметр для вымярэння колеравай тэмпературы.

Применяется для тел, которые не обладают селективной излучением по спектру.

$$F_1 = 470 \text{ нм} \quad F_2 = 660 \text{ нм}$$

Даследуюць размеркаванне энергіі выпраменьвання ў спектры абсалютна чорнага цела, вызначчаюць яго тэмпературу па закону Віна.

$$T = \frac{b}{\lambda_{\max}}$$

$$\beta_{\lambda_1 T} = \frac{r_{\lambda_1} T}{r_{\lambda_1, T_K}}, \quad \beta_{\lambda_2 T} = \frac{r_{\lambda_2} T}{r_{\lambda_2, T_K}};$$

$$\frac{r_{\lambda_1} T}{r_{\lambda_2} T} = \frac{r_{\lambda_1, T_K}}{r_{\lambda_2, T_K}};$$